

Κειμενογλωσσολογία

2^ο μάθημα

Τι είναι κείμενο;

Φιλολογική προσέγγιση

Ασχολείται κατεξοχήν με γραπτά κείμενα που ανήκουν στον λογοτεχνικό κανόνα ή δευτερογενή, θεωρητικά κείμενα. Επίκεντρο της έρευνας είναι οι σημασίες, η αξία και ο ρόλος των κειμένων στα συμφραζόμενά τους.

Γλωσσολογική προσέγγιση

Στην έννοια του κειμένου περιλαμβάνονται τόσο γραπτά όσο και προφορικά κείμενα και δεν γίνεται διάκριση σε περισσότερο και λιγότερο σημαντικά κείμενα. Επίκεντρο της έρευνας είναι οι γλωσσικοί μηχανισμοί με τους οποίους δημιουργείται το νόημα

Κείμενο: κλειστό και καθορισμένο αρχείο

Κλειστότητα κειμένου: προϊόν των τεχνολογικών εξελίξεων και των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, με πρώτο σταθμό την **τεχνολογία της γραφής** που κατ' ανάγκη περικλείει τη γλώσσα σε δεδομένο χώρο και υλικό. Με το δεύτερο μεγάλο σταθμό, την **τυπογραφία**, ενισχύεται η έννοια του πρωτότυπου κειμένου που μπορεί να αναπαραχθεί σε πανομοιότυπα αντίγραφα και επομένως η αυθεντία του συγγραφέα. Τρίτο σταθμό αποτελεί σίγουρα η εφεύρεση **τεχνικών μαγνητοφώνησης**, σύλληψης δηλαδή της ομιλίας, που συμπίπτει με τη σύγχρονη γλωσσολογία και την έμφασή της στην προτεραιότητα του προφορικού λόγου.

Η επανάσταση των ηλεκτρονικών υπολογιστών θέτει σε αμφισβήτηση την κλειστότητα του κειμένου, καθώς το ηλεκτρονικό, ψηφιακό κείμενο δεν έχει σαφή υλική υπόσταση ούτε καθορισμένα όρια αλλά αποτελεί το προϊόν διακειμενικών συνδέσεων και παραπομπών (υπερ-κείμενο)

Μέγεθος κειμένου

Το κείμενο δεν αποτελεί μεγαλύτερη γλωσσική μονάδα σε σχέση με τις μονάδες σε άλλα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φώνημα, μόρφημα, λέξη, πρόταση), καθώς ένα κείμενο μπορεί να συμπίπτει με μια λέξη, ένα μόρφημα, ακόμη κι ένα φώνημα.

Το μέγεθος δεν παίζει κανένα ρόλο για τον χαρακτηρισμό ενός ή περισσότερων εκφωνημάτων ως κειμένου. Στην πραγματικότητα όλες οι μονάδες της γλωσσικής ανάλυσης βρίσκουν το ρόλο και τη σημασία τους μέσω της χρήσης τους σε ένα κείμενο

Μέγεθος κειμένου

Όπως δεν υπάρχει κατώτερο όριο, έτσι δεν υπάρχει και ανώτερο όριο στο μέγεθος του κειμένου: μια εγκυκλοπαίδεια αποτελεί μόνη της ένα κείμενο που έχει τη μορφή της **αποικίας**, αποτελείται δηλαδή από πολλά άλλα κείμενα, τα οποία δεν συνδέονται μεταξύ τους με άλλο τρόπο παρά με την απλή συμπαράθεσή τους με βάση κάποιον κανόνα (π.χ. αλφαβητική σειρά)

Τι είναι κείμενο;

Για να ορίσουμε το κείμενο, θα πρέπει να αναφερθούμε σε εξωτερικά και εσωτερικά κριτήρια.

Το αν ένα γλωσσικό απόσπασμα αποτελεί κείμενο εξαρτάται:

1. από το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται, και
2. από τις εσωτερικές του ιδιότητες, τη δομή, διάρθρωση ή οργάνωσή του. Τόσο τα γραπτά όσο και τα προφορικά κείμενα διαθέτουν οργάνωση

Εξωτερικά στοιχεία κειμένου

- ο δημιουργός και ο αποδέκτης του (συμμετέχοντες),
- ο χώρος και ο χρόνος στον οποίο τοποθετείται (σκηνικό),
- οι προθέσεις του δημιουργού (σκοπός),
- το υλικό κανάλι που χρησιμοποιείται (μέσον π.χ. προφορικός, γραπτός, ηλεκτρονικός λόγος),
- το κειμενικό είδος, τα άλλα κείμενα με τα οποία συνδέεται κ.λπ.

Τα στοιχεία αυτά συνθέτουν το **περικείμενο** ενός κειμένου και είναι απολύτως απαραίτητα για την κατανόηση του κειμένου στο σύνολό του, αλλά και των επιμέρους γλωσσικών μονάδων από τις οποίες αποτελείται

Κείμενο και Περιεχόμενο

Το κείμενο ως επικοινωνιακό γεγονός μπορεί να μελετηθεί από τρεις σκοπιές:

1. του δημιουργού (με έμφαση στη διαδικασία παραγωγής)
2. του αναγνώστη (από την οπτική της πρόσληψης)
3. του ιδίου του κειμένου.

Εσωτερικές ιδιότητες κειμένου

Η εσωτερική οργάνωση του κειμένου εντοπίζεται:

1. Στη διαδοχή και τη συνέχεια των **πράξεων ομιλίας** σε αυτό, στη χρήση διαρθρωτικών λέξεων (κειμενικών δεικτών ή δεικτών λόγου),
2. Στη χρήση δεδομένων **λεξικογραμματικών σχημάτων** κ.λπ.

Παράδειγμα: σε μια τηλεφωνική συνδιάλεξη έχουμε δεδομένη σειρά **πράξεων ομιλίας** (κουδούνισμα – αποδοχή – χαιρετισμός, στην αρχή ή προετοιμασία για κλείσιμο – αποχαιρετισμός, στο τέλος), τυπικούς δείκτες λόγου (λοιπόν, αυτά, με συγκεκριμένο επιτονισμό) και τυπικά **λεξικογραμματικά σχήματα** (εμπρός, λέγετε, παρακαλώ, στην αρχή ή τα λέμε, φιλάκια, άντε γεια, στο τέλος).

Κείμενο: ορισμός

Κείμενο είναι το **αυτοτελές** απόσπασμα λόγου που έχει συγκεκριμένα **όρια** που καθορίζονται από το περιεχόμενο στο οποίο εντάσσεται και την εσωτερική του δομή ή οργάνωση. Το κείμενο αποτελεί πάντοτε το γλωσσικό αποτύπωμα, το **ίχνος μιας επικοινωνιακής πράξης**, ενός συμβάντος επικοινωνίας, της γλώσσας δηλαδή στη χρήση της.

Προφορικά κείμενα

Απομαγνητοφώνηση

Απομαγνητοφώνηση

Στόχος: η πιστή απόδοση του κειμένου ώστε διαβάζοντάς το να μπορούμε να φανταστούμε σε γενικές γραμμές πώς ειπώθηκε.

Χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα σύμβολα απόδοσης του κειμένου που αποκρυπτογραφούνται μονοσήμαντα ως εξής:

Απομαγνητοφώνηση: σύμβολα απόδοσης κειμένου

- (.) μικρή παύση
- (_) μεγάλη παύση
- [ταυτόχρονη ομιλία (στην αρχή εκφωνημάτων που επικαλύπτονται)
- διακοπή από τον ίδιο τον ομιλητή
- (()) σχόλια αναλυτή για τις περιστάσεις της επικοινωνίας π.χ. γέλια, χειροκροτήματα, χειρονομίες κ.λπ.
- :: παράταση/επίσυρση της κατάληξης λέξεων
- @ @ @ φθόγγος ακαθόριστης φωνητικής αξίας
- ΚΕΦΑΛΑΙΑ αύξηση έντασης στη λέξη, συλλαβή κ.λπ.
- ; χρήση ερωτηματικού επιτονισμού

<T> άσχετο ήμουν στο με- στο μετρό μέσα

<M> ναι

<Λ> ναι::

<T> ακούς ΜΑνο;

<M> ΝΑΙ

<T> ήτανε ένας μικρούλης μάλλον με τον παππού του τόσοσ δα τόσοσ δα ((δείχνει)) και τον είχε πιάσει ένα κλάμα:: () μέσα στο μετρό απέναντι και να λέει φοβάμαι φοβάμαι και να κλαίει με λυγμούς [και το 'χε πιάσει

<Λ> [πω:: στο τρένο ε::;

<T> στο ΜΕΤΡΟ τώρα το βρίσκω λογικό κάπως και:: να μην μπορούμε να το σταματήσουμε με τίποτα το πιτσιρίκι (.) έτσι μου 'ρθε να του πω κατέβα βρε άνθρωπε κι ανέβα πάνω θα πεθάνει το παιδί από το κλάμα (.) μιλάμε για πολύ κλάμα

<M> πόσω χρονώ 'τανε;

<T> τόσο:: ((δείχνει)) δεν ξέρω (.) ήτανε δυόμισι; δύο; μικρούλι κάπου κει (.) δύο χρονών () και τελospάντων άρχισα εκεί με το κινητό και του 'βαζα διάφορα να:: ξεχαστεί () κάποια στιγμή σταμάτησε τους λυγμούς αλλά ό,τι κι αν του έλεγεσ έλεγε (.) φοβάμαι ((γέλια))

<Λ> ((γέλια))

<T> είχε πολύ γέλιο () ναι αλλά φοβάμαι

<M> α::χ

<T> ναι ήτανε ωραίος

<Λ> σώπα Τάκη σωπάστε @@@@ για ν' ακούσουμε ((δυναμώνει τη μουσική στο κασετόφωνο))

Εσωτερικές ιδιότητες κειμένου

Στο παραπάνω παράδειγμα διακρίνονται μικρές και μεγάλες παύσεις, ανάλογα με τη σχετική διάρκεια των διακοπών που κάνουν οι ομιλητές. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, οι παύσεις αυτές έχουν πραγματικά διαφορετική λειτουργία.

Επίσης, στο ακόλουθο σημείο οι T και Λ μιλούν ταυτόχρονα:

<T> φοβάμαι φοβάμαι και να κλαίει με λυγμούς με λυγμούς [και το 'χε πιάσει <Λ> [πω:: στο τρένο ε::;
--

Τα σύμβολα που χρησιμοποιήθηκαν μας δείχνουν ότι η Λ αρχίζει να μιλά μαζί με τον T όταν αυτός λέει και το 'χε πιάσει. Το τέλος της επικάλυψης δεν είναι ανάγκη να δηλωθεί.

Εσωτερικές ιδιότητες κειμένου

Στον διάλογο περιέχονται σε διπλές αγκύλες (()) τα σχόλια του αναλυτή για τις περιστάσεις της επικοινωνίας όπως π.χ. χειρονομίες με τις οποίες επεξηγεί τα λεγόμενά του ο ομιλητής. Επίσης, στην απομαγνητοφώνηση έχουν δηλωθεί τα σημεία στα οποία ο ομιλητής «τραβάει» τις καταλήξεις των λέξεων π.χ. να::, πω:: (προφέρονται ναααα, πωωωω), σημεία που δηλώνουν δισταγμό, σχεδιασμό του ομιλητή κ.λπ. (Δηλώνονται μόνο δύο σημεία ::). Στο εκφώνημα της Λ: σωπάστε @@@@ για ν' ακούσουμε υπάρχει ένα τμήμα που δεν ακούγεται καθαρά ή δεν μπορεί να γίνει κατανοητό στην απομαγνητοφώνηση και δηλώνεται με @ που επαναλαμβάνονται για όσο περίπου διαρκεί το τμήμα αυτό. Τέλος, το ερωτηματικό (;) χρησιμοποιείται όχι στα σημεία που θα το αναμέναμε από τη συμβατική χρήση των σημείων στίξης αλλά σε όλα τα σημεία που υπάρχει ερωτηματικός επιτονισμός π.χ. ήτανε *δυόμισι*; *δύο*; όπου εκφράζεται η αμφιβολία του ομιλητή με την τυπική ανοδική καμπύλη της φωνής που χαρακτηρίζει τον ερωτηματικό επιτονισμό.

Προσοχή: Ξένες λέξεις και αριθμοί σημειώνονται ολογράφως με ελληνικά στοιχεία π.χ. *στάρμπακς*, *διακόσια πενήντα δύο* κ.λπ.

Εσωτερικές ιδιότητες κειμένου

<Γ> ναι (.) τελοσπάντων θα @ @ μετά

<X> ((γέλια))

<Γ> ((γέλια))

<X> να σου πω εσύ τώρα σχολή πηγαίνεις κανονικά ή έχετε κατάληψη; άσχετο βέβαια αλλά

<Γ> έχω να πάω::: μια βδομάδα και (.) βασικά γιατί έχουν σταματήσει τα μαθήματα τώρα

<X> μ ((γνέφοντας καταφατικά))

<Γ> η εξεταστική δεν έχει αρχίσει

 θα πάρει και παράταση λογικά αποκλείεται να γίνει στην ώρα της

<Γ> κοίταξε εμείς η Θεολογική οι φοιτητές δεν::: κάναμε καταλήψεις τίποτα και μόνο οι::: μόνο οι καθηγητές αν κάνουν κάποια απεργία και σταματάει η σχολή αλλιώς δεν κλείνει κανονίζουν να πάνε στη Μύκονο οι φοιτητές δεν τους ενδιαφέρει τίποτ' άλλο

<X> ((γέλια))

 κοίταξε εμείς λογικά έχουμε κάνει περίπου δύο με τρεις βδομάδες κατάληψη οπότε:::

αποκλείεται ν' αρχίσει στις εικοσιεννιά που λέγαν η εξεταστική δε γίνεται [είναι πολύ δύσκολο

<Γ> [πάλι πάλι καλά που άνοιξε η Φιλοσοφική το Μαθηματικό και το Φυσικό

 ναι αυτές κλείνανε στάνταρ και και η Ιατρική

<Γ> πάλι καλά

 ΚΑΙ η Ιατρική

<Γ> ε η Ιατρική και το Πολυτεχνείο δεύτε[ρα

 [όχι κάνεις [λάθος

<X> [όχι όχι κλείνει η Ιατρική

 [η η Ιατρική είναι πρωτοπόρος σ' αυτά

Ανακεφαλαιώνοντας

Συνοπτικά, στο παρόν μάθημα:

- ✓ Ορίσαμε την έννοια του **κειμένου** και είδαμε ότι περιλαμβάνει εξωτερικές (περικείμενο) και εσωτερικές ιδιότητες (συμφραζόμενα).
- ✓ Επισημάναμε τον **προφορικό λόγο** ως κείμενο σύμφωνα με την προσέγγιση της σύγχρονης γλωσσολογίας.
- ✓ Είδαμε τα **σύμβολα** που νοηματοδοτούν τις ιδιότητες ενός **απομαγνητοφωνημένου** κειμένου (προφορικού λόγου).